

„Auschwitz under et tæppe af sne“¹

Thomas Brudholm og Martin Mennecke

AUSCHWITZ 1945

Den 27. januar 1945 blev Auschwitz-Birkenau befriet af den Røde Hær. Soldaterne fandt et lejr-kompleks som de flygtede nazister havde gjort en del for at ødelægge og tømme for fanger. Tilbage, sidst i januar 1945, var der således blot op mod 9000 syge og afkræftede fanger. Siden lejr-komplekset i 1940 blev taget i brug var imidlertid over en million mennesker – hovedsagelig jøder, men også polakker, sigøjnere, sovjetiske krigsfanger m.fl. – blevet interneret, brugt til tvangsarbejde, ydmyget, eksperimenteret med, skudt, gasset og brændt i lejren. Primo Levi var blandt de fanger, der var tilbage i lejren sidst i januar. Om den 26. januar skriver han, at de syge fanger befandt sig „i en verden fuld af død og genfærd. De sidste spor af civilisation var forsvundet omkring os og i os.“²

Dagen efter blev lejren befriet. Men ligesom hverken krigen eller de overlevendes lidelser dermed var overståede, så blev heller ikke Auschwitz' betydning som sted dermed afgjort. Som symbolsk markør for Holocausts betydning som civilisationssammenbrud og udfordring til eftertidens tænkning og politik er Auschwitz tværtimod næppe noget, man kan skrive om i datid.

Det kan skyldes, at man som forfatteren Imre Kertész, der selv er Holocaust-overlevende, betragter Auschwitz eller Ho-

locast som „den europæiske civilisations trauma“. Kertész anser det for „denne civilisations eksistentielle grundspørgsmål, om dette trauma vil leve videre i form af kultur eller i form af neurose, i form af skabelse eller i form af ødelæggelse.“³ For Kertész er spørgsmålet om, hvordan vi forholder os til Auschwitz dermed hverken blot et spørgsmål om, hvordan vi tænker om fortiden eller blot et anliggende mellem tyskere og jøder:

For når det kommer til stykket, så foregik Auschwitz ikke i et lufttomt rum, men mellem den europæiske kulturs, den vestlige civilisations rammer, og denne civilisation er på samme vis en overlever efter Auschwitz som de nogle få, ti eller hundrede tusinde kvinder eller mænd rundt om i verden, som har set krematoriernes flammer og indåndet lugten af brændt menneskekød. I disse flammer blev alt det tilintetgjort, som vi indtil da havde respekteret som europæiske værdier, og på dette etiske nulpunkt, i dette moralske og åndelige mørke, er det netop det, der skabte dette mørke, der viser sig som udgangspunkt: Holocaust.⁴

Omkring årtusindeskiftet har en lang række lande indført nationale minde- eller mærkedage placeret på årsdagen for befrielsen af Auschwitz. I Storbritannien markerer man den 27. januar med en *Holocaust Memorial Day*, i Sverige har man en *Förintelsens minnesdag*, i Tyskland en *Gedenktag für die Opfer des Nationalsozialismus* – og i 2003 fik Danmark en *Auschwitzdag*. De fleste af disse dage tager netop udgangspunkt i Holocaust, endda med understregning af katastrofens universelle relevans eller betydning. Men kan disse dages opkomst som internationalt fænomen ses som udtryk for en tilslutning til Kertész' syn på, hvor væsentligt det er, at vi i dag, så længe efter, forholder os seriøst til Auschwitz som civilisatorisk nulpunkt? Eller er disse dage blot de sidste, nye eksempler på

det, nogle har kaldt „Holocaust-industrien“? Er det rimeligt i dag at gøre Holocaust – efter en række andre folkedrab og politiske massedrab fra Gulag til 1990’ernes katastrofer i Bosnien og Rwanda – til centrum for disse mindedage?

I hvert fald er markeringerne af den „27. januar“ blevet en europæisk realitet, og denne bogs grundlæggende ærinde er at diskutere nogle af de mange spørgsmål som den politiske vedtagelse af en Auschwitz-dag i Danmark konfronterer os med.

AUSCHWITZ-DAG I DANMARK

– EN DISKUSSION OM FOKUS, NAVN OG FORMÅL

De nævnte mindedage kom for alvor på den internationale dagsorden i år 2000, da regeringskonferencen *The Stockholm International Forum on the Holocaust* blev afsluttet med en erklæring hvormed alle deltagende lande, inklusive Danmark, forpligtede sig til følgende:

Vi deler en forpligtelse til at mindes ofrene for Holocaust og ære dem som rejste sig imod den. Vi vil tilskynde til passende former for ihukommelse af Holocaust, inklusive en årlig Holocaust-mindedag i vore lande.

Folketingsmedlem Jann Sjursen tog initiativ til at følge op på dette løfte, og efterfølgende erklærede den daværende statsminister Poul Nyrup Rasmussen sin støtte. Planen blev videreført af den efterfølgende regering, da statsminister Anders Fogh Rasmussen i april 2002 offentliggjorde, at Danmark fremover årligt skulle markere den 27. januar som Auschwitz-dag.

Fokus

Denne beslutning var dog kun begyndelsen på en omfattende diskussion. Allerede Poul Nyrup Rasmussen havde understreget at „det ikke vil være tilstrækkeligt blot at proklamere en mindedag. Vi må også gøre os klart, hvad vi mener med det, og hvilken betydning en sådan symbolsk gestus kunne få.“⁵

Det første diskussionstema var, om dagen skulle fokusere på Holocaust eller også inddrage andre folkedrab. Alle de spørgsmål, som Auschwitz-dagen rejser, er indbyrdes forviklede, og det kan ikke mindst illustreres med dette „fokus-spørgsmål“ for øje. Et svar – eller rettere en beslutning – afhænger nemlig også af, om man mener, at en officiel dansk mindedag først og fremmest må anskues som en dag, der har begivenheder og minder fra dansk historie som genstand, eller om man mener, at en dansk mindedag godt kan fokusere på hændelser og problemstillinger af international karakter. Dette hænger igen sammen med, om man mener, at sådanne mindedage er til, for at nationer kan besinde sig på deres forbrydelser og svigt og udtrykke en eller anden form for offentlig anger. I så fald kan man jo sige, at vi hellere skulle fokusere på mindre katastrofale, men *danske* svigt og forbrydelser som 1930'ernes flygtningepolitik, Thule-basen, slaveriet på de tidligere dansk-vestindiske øer osv. Spørgsmålet om fokus har kunnet bringe følelserne i kog i flere lande, og det skyldes nok primært, at fokus ikke alene er på forbrydelserne som sådan, men at mindedagene i lige så høj grad markeres som dage „for ofrene“. I slutdokumentet fra Stockholm-konferencen understreges det f.eks. flere steder, at „vi“ vil mindes ofrene og respektere de overlevende. Derfor bliver det afgørende, hvad og hvem, der får hvor meget opmærksomhed og anerkendelse på disse dage. Hermed rejses et af Auschwitz-dagens andre helt grundlæggende spørgsmål; nemlig spørgsmålet om hvorvidt det overho-

vedet er en højtidelig og offer-fokuseret „mindedag“, der giver mest mening i en dansk sammenhæng.

Givetvis er idéen om, hvad det egentlig er for en slags dag, spændt ud imellem dens funktioner som henholdsvis mindedag og temadag. Tænkt som en „mindedag“ trækkes Auschwitz-dagen i retning af det højtidelige, ceremonielle; den næsten rituelle ihukommelse af historiens ofre og tab. Når der tales om, at vi – og der tænkes gerne på ungdommen – skal *lære af* historien, så er det også „mindedags-konceptet“, der er styrende. Tænkt som temadag (eller måske mærkedag), trækkes Auschwitz-dagen over i undervisningslokalet, i retning af den kritiske diskussion, og her bliver „de unge“ snarere involveret som aktivt spørgende deltagere i markeringen af dagen. Mindedag eller temadag? I virkeligheden trives dagen måske bedst med en vis form for skizofreni, hvor der gives rum til begge dele.

Nævn

I de første udmeldinger om dagen i Folketinget, blev den gerne omtalt som en mindedag for ofrene for folkedrab. Navnet *Auschwitz-dag* blev senere foreslået af bestyrelsen for det daværende Dansk Center for Holocaust- og Folke-drabsstudier.⁶ Selvom dette navn i manges ører synes at antyde, at den danske dag primært skulle dreje sig om nazisternes folkedrab på Europas jøder, så var det faktisk tanken, at navnet skulle angive, at den danske markering af den 27. januar skulle have et bredere sigte end f.eks. den britiske *Holocaust Memorial Day*. I nogle sammenhænge opfattes ordet *Holocaust* bredt, så det omfatter alle de grupper som nazi-regimets udryddelsespolitik var rettet imod, men traditionelt har ordet – i stil med det hebraiske ord *Shoah* – været den særlige betegnelse for det nazistiske regimes folkedrab på Europas jøder.⁷ Hvor et navn som Holocaust-dag altså ville være tættere bundet til folkedrabet på netop

jøderne, så tænkte man i bestyrelsen at navnet Auschwitz stod bredere for nazisternes folkedrab og forbrydelser mod jøder, men også sinti og roma, sovjetiske krigsfanger, polakker m.fl. I den folder der blev udfærdiget til mindehøjtideligheden på Københavns Rådhus i januar 2003, udvides ordets symbolske betydning yderligere, idet tidligere overrabbiner Bent Melchior skrev, at Auschwitz har fået „universel betydning“:

Det dækker i virkeligheden alle former for masse mord, såkaldte etniske udrensninger og andre kollektive forbrydelser mod mennesker [...] Auschwitz, der oprindeligt var et europæisk fænomen, dækker i vor bevidsthed uhyrligheder i alle dele af verden.

Den almindelige reaktion på navnet synes dog at modsige denne opfattelse af ordets universelle betydning, da mange reagerer på samme måde som hvis dagen havde fået navnet „Holocaust-dag“. Det vil sige ved at tro, at der er tale om en dag, der fokuserer specifikt på folkedrabene på jøderne. Selvfølgelig som forstår Holocaust som en betegnelse, der omfatter alle det nationalsocialistiske regimes offergrupper, vil stadig se Auschwitz-dagen som en dag, der udelukkende drejer sig om nazismen og Holocaust. Det har skabt en modsætning mellem folks forestillinger om dagen og dens reelle indhold. Netop i Danmark har man nemlig fra begyndelsen modificeret Stockholm-erklæringens prioritering af Holocaust og i stedet valgt at fokusere på Holocaust som et – om end afgørende – eksempel på folkedrab. Hvad er så klogest: at forsøge at gøre „Auschwitz“ til symbol for „uhyrligheder i alle dele af verden“ eller at fastholde, at navnet *er* bundet til nazisternes forbrydelser, men at det ikke gør noget, for netop disse forbrydelser må vel i Europa være det naturlige afsæt selv for en folkedrabs-dag med en mere global horisont?

Fra et helt andet perspektiv kan man også overveje om selve ordsammensætningen er heldig; kan den profane endelse „-dag“ – som vi kender fra fødselsdag, mærkedag, nytårsdag – bære ordet „Auschwitz“?

Formål

Ønsket om at forebygge og forhindre fremtidige folkedrab er et af de centrale motiver bag indførelsen af den danske Auschwitz-dag. I sine refleksioner over kulturens tilstand efter Auschwitz formulerede den tyske filosof Theodor W. Adorno i 1966, i en tale om opdragelse og uddannelse efter Auschwitz, at:

Enhver debat om uddannelsesidealer bliver intetsigende og ligegyldig over for dette ene ideal, at Auschwitz ikke bliver gentaget. Det var det barbari som al opdragelse og uddannelse er rettet imod.⁸

Denne tanke bliver bekræftet i den nævnte Stockholm-erklæring, hvor staterne genkalder at „... menneskehed[en] ... stadig er vansiret af folkedrab, etnisk udrensning, racisme, antisemitisme og fremmedhad“ og fremhæver „en højtidelig pligt til at bekæmpe disse onder.“ Det historiske løfte om „aldrig igen“ er ikke blevet efterlevet siden befrielsen af Auschwitz. At beskæftige sig med – og offentligt markere – fortidige folkedrab skal øge vores vagtsomhed over for udviklinger i det danske og andre samfund, der kan resultere i forfølgelse og, i yderste konsekvens, i masse mord. Der er ingen tvivl om, at initiativer som Auschwitz-dagen er rettet imod det „barbari“, som bl.a. Adorno talte om, men man må selvfølgelig spørge, i hvilken grad den gode hensigt bygger på en tilstrækkelig kritisk forståelse for den indsats som et virkeligt forebyggelsesarbejde kræver.

AUSCHWITZ-DAG I DANMARK – 2003 OG 2004

Den første markering af den danske Auschwitz-dag 27. januar 2003 bestod af to elementer. En emnedag for gymnasieelever på Københavns Universitet og et aftenarrangement på Københavns Rådhus.

På Københavns Rådhus samledes om aftenen omkring 1000 mennesker – gymnasieelever, lærere, politikere, diplomater, overlevende fra diverse folkemord og andre særligt inviterede gæster – for at høre vidnesbyrd fortalt af overlevende fra Holocaust og folkedrab i Bosnien og Rwanda. Statsminister Anders Fogh Rasmussen og udenrigsminister Per Stig Møller understregede dagens vigtighed og aktualitet og fremhævede at:

Auschwitz-dagen vil ... også sende et budskab til de nye generationer om, at Holocaust og andre folkedrab ikke blot er historie, men er noget der under særlige forhold vil kunne ske igen.⁹

Denne pointe blev illustreret ved Andrew Cayley, anklager ved Krigsforbryderdomstolen i Haag, som berettede om domstolens arbejde og forsøg på at bidrage til retfærdighed og forsoning i det tidligere Jugoslavien.

Dagens anden bestanddel var en tværfaglig temadag om folkedrab arrangeret af det daværende Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier for omkring 250 gymnasieelever på Københavns Universitet. Der blev afholdt 11 workshops, der fokuserede på nogle af de væsentlige etiske, politiske, juridiske og historiske problemstillinger, som folkedrab rejser; blandt andet om gerningsmændenes psykologi og om mulighederne for at sammenligne stalinismens og nationalsocialismens forbrydelser.

Den anden Auschwitz-dag den 27. januar 2004 er udstrakt til hele landet. Ud over København drejer det sig om Roskilde, Odense, Århus, Esbjerg og Ålborg. Dagen arrangeres i år af en arbejdsgruppe af medarbejdere fra Undervisningsministeriet, Institut for Menneskerettigheder, Dansk Institut for Internationale Studier, Afdeling for Holocaust- og Folkebrudsstudier og repræsentanter fra de deltagende kommuner. En vigtig forskel i forhold til 2003 er, at arrangørerne har valgt et særligt tema i relation til folkebrud, nemlig „tilskuer eller beskytter?“. Det er en problematik, som rummer et væld af centrale etiske og politiske problemstillinger, og som derudover er interessant, fordi den har gjort sig gældende i alle folkebrud.

Tilskuerproblematikken er f.eks. kendt fra Holocaust – fra de tyske borgeres udbredte passivitet over for pogromerne i forbindelse med „Krystalnatten“. Men den kan også diskuteres i forhold til andre folkebrud: Hvorfor så de hollandske FN soldater passivt til i Srebrenica i juli 1995? Hvor var det internationale samfund, da Saddam Hussein gassede titusindvis kurdere i slutningen af 1980'erne i Nordirak? Samtidig illustrerer temaet „tilskuer eller beskytter?“ hvor tvetydige rollerne i et folkebrud kan være. Kan alle tilskuere for dømmes for deres manglende reaktion og alle redningsmænd hyldes for deres indsats? Spørgsmålets aktualitet viste sig så sent som under krigen mod Irak, men har også været relevant i adskillige andre sammenhænge som f.eks. den franske intervention under folkebrudet i Rwanda i 1994. Auschwitz-dagen giver via det tematiske fokus mulighed for, at der hvert år kan inddrages nye vinkler, som kan medvirke til at fremme studiet og diskussionen af de forskellige folkebrud. Fremtidige markeringer kunne f.eks. fokusere på temaer som retfærdighed og forsoning, gerningsmænd, propaganda, totalitære ideologier osv.

GRUNDTANKEN MED BOGEN

Uanset hvordan markeringen af dagen kommer til at finde sted, har indførelsen af Auschwitz-dagen i Danmark rejst en række vanskelige spørgsmål og fremkaldt en livlig debat i medierne. Da vi på det daværende Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier blev konfronteret med den nye minde- og mærkedag, besluttede vi os for at arrangere en seminarrække om dagens betydning og en offentlig paneldebat. Her blev det os yderligere klart, at der virkelig var tale om et nyt fænomen, som kun vanskeligt kan begribes og vurderes ud fra den eksisterende forskning og danske mindekultur. Ved at indføre dagen i Danmark har man blandt andet „importeret“ en række af de spørgsmål, som længe har optaget den internationale Holocaust- og folkedrabsforskning, men som kun i ringe grad er blevet behandlet eller overvejet af forskere eller offentligheden her i landet. Det drejer sig f.eks. om, hvorvidt Holocaust kan begribes som et folkedrab blandt mange andre. I modsætning hertil står den udbredte holdning, at Holocaust er et, i en eller anden forstand, unikt folkedrab. Derudover er der spørgsmålet om, hvorvidt markeringen af dagen skulle inkludere beretninger fra overlevende vidner. Heroverfor er der nogle, der mener, at man ikke kan forhindre fremtidige folkedrab ved at lytte til overlevende. Endelig kan man spørge, om en officiel ceremoni er den bedste måde at markere dagen på. Nogle vil mene, at sådanne „mediebegivenheder“ udelukker egentlig kritisk diskussion og fremmer iscenesættelse, letkøbt politisk retorik mv. Andre lægger omvendt vægt på den positive betydning som den offentlige anerkendelse af bl.a. de overlevendes trængsler kan have.

Grundtanken med denne bog er at give et kritisk og perspektivrigt bidrag til den offentlige debat om Auschwitz-da-

gens rationale, muligheder og problemer. Der er altså ikke tale om et „festskrift“. Vi mener begge, at Auschwitz-dagen kan være en meningsfuld begivenhed. Når det er sagt, står det os dog samtidig klart, at det kræver omtanke at undgå, at dagen kommer til at fremstå som et misbrug af historien, en politisering af erindringen eller et symptom på en narcissistisk offerkultur. Dertil kommer, at det har vist sig, at mindedage kan have svære kår i Danmark. I et brev fra 2001 til Statsministeriet vedrørende indstiftelsen af dagen har Uffe Østergård gjort opmærksom på følgende:

Erfaringen med mindedage er – modsat Storbritannien – ikke god i Danmark. Det opfattes ofte som en ovenfra pålagt pligt til at sørge, hvilket oftest provokerer til modsigelse, forlegenhed, ironi eller ligegyldighed i den danske politiske kultur.¹⁰

Bogen skal altså give stof til eftertanke til den, der er interesseret i de spørgsmål som indførelsen af Auschwitz-dagen stiller os over for. I første omgang drejer det sig om en række konkrete spørgsmål om, hvorvidt eller hvorfor vi skal have sådan en dag. Om hvem og hvad, der bør være i fokus, og om hvordan markeringen af dagen bedst tilrettelægges. Hvad der er – hvad der kan blive – Auschwitz-dagens betydning for Danmark? Det, der imidlertid gør overvejelserne af disse spørgsmål så svære og interessante, er, at de medfører nogle mere fundamentale spørgsmål om erindringens og glemslens væsen, om vores aktuelle brug af historien, om vores etisk-politiske selvforståelse og om dansk og international mindekultur.

Da det er Auschwitz-dagens forskellige spørgsmål vi her har villet belyse, er antologiens forfattere og bidrag meget forskellige. Der er således ikke alene variation mellem akademikere, politikere, gymnasieelever m.fl., men også mellem forskellige faglige perspektiver inden for den akade-

miske verden. Fagene rækker fra historie over sociologi til filosofi og medicin. Nogle få har på forhånd beskæftiget sig med mindekultur og historiebrug, men de fleste er her for første gang blevet bedt om at forholde sig til dette nye fænomen. Der findes selvfølgelig væsentlige værker om dansk mindekultur, f.eks. Claus Brylids og Anette Warrings bog om bl.a. besættelsestidens mindedage¹¹, men Auschwitz-dagen har en international karakter og et fremadrettet sigte som betyder, at man ikke uden videre kan forstå og forklare den inden for den eksisterende danske litteratur. Vores ambition har været at udgive en antologi, som kan bidrage til den offentlige debat, men som også vil kunne bruges i undervisningsammenhænge og måske endda stimulere forskningen inden for dette nye område.

DE ENKELTE BIDRAG

Uanset de forskellige skribenters akademiske, politiske eller organisatoriske baggrund og uanset deres relation til markeringen af dagen, så skriver mange også som borgere, der giver deres, delvis meget personlige, besyv med på et fælles spørgsmål. Ligesom den offentlige debat afspejler også bidragene til bogen en bred vifte af forskellige holdninger og perspektiver.

I mange sammenhænge bliver „de unge“ betegnet som en af dagens væsentlige målgrupper. Således nævner også udenrigsminister Per Stig Møller undervisning i Holocaust og folkedrab som et af hovedformålene med Auschwitz-dagen: „Uddannelse skal motivere eleverne til at tage personligt ansvar og fremme demokrati, menneskerettigheder og tolerance.“¹² Set på denne baggrund, har vi fundet det væsentligt at give nogle elever mulighed for at reflektere over Auschwitz-dagen og dens betydning for dem.

Adam Abdel-Khalik, Dea Donkin og Frederikke Storm var med til markeringen af Auschwitz-dagen i 2003. *Abdel-Khalik* forholder sig bredt til dagens hvorfor, hvordan og hvad. *Donkin* og *Storm* udtrykker tydelig skepsis over for at få påduttet ansvaret for at forhindre fremtidige folkedrab. Især kritiserer de en pædagogik, som konfronterer elever med offerhistorier, der emotionelt er meget krævende, men ifølge *Donkin* og *Storm* ikke formår at forklare, hvordan ofrene overhovedet blev til ofre.

Auschwitz-dagen bliver ofte omtalt som en dag, der ikke mindst markeres *for ofrene* for folkedrab. Dermed tænkes der dels på bevarelsen af mindet om dem, der blev myrdet, dels på de overlevende ofre, hvis liv på afgørende vis er blevet mærket af de uhyrligheder, de har gennemlevet. Hvilken betydning kan afholdelsen af en sådan årlig begivenhed egentlig have for disse overlevende ofre? Hjælper det at berette eller høre andre fortælle om rædslerne? Har det nogen positiv betydning, at offentligheden ved afholdelsen af sådan en dag beskæftiger sig med og anerkender, hvad der er sket? Det er spørgsmål som disse, *Inge Genefke* og *Bent Sørensen* tager stilling til med afsæt i deres arbejde med rehabilitering af torturofre. *Marcel Rudasingwa* mistede sine fem børn under folkedrabet i Rwanda. For *Rudasingwa* drejer dagen sig dog først og fremmest om advarselsaspektet, ikke ofrene. Han ønsker særligt, at den almene befolkning og de unge bliver konfronteret med erfaringer fra tidligere folkedrab for at forhindre nye. Også *Henrik Jensen* belyser, hvem dagen skal handle om og være rettet imod. Blandt andet inspireret af filosofen Theodor W. Adorno og sociologen Zygmunt Bauman, der er fælles om et radikalt kritisk blik på vores moderne kulturs muligheder i lyset af Auschwitz eller Holocaust, sætter *Jensen* spørgsmålstejn ved Auschwitz-dagens fokus på ofrene, ved dens tilpasning af katastrofen til en

mediebegivenhed og ved dens mulighed – i den givne form – for at bidrage til forebyggelsen af nye uhyrligheder.

Det håb, der bærer alle markeringer af den 27. januar rundt om i Europa, er dog netop, at de kan bidrage til at forebygge nye folkedrab eller lignende uhyrligheder i fremtiden. *Bertel Haarder* peger i sin artikel på en række af de nationale og internationale tiltag, som er væsentlige i et forebyggelsesperspektiv. Auschwitz-dagen kan i dette perspektiv bruges til „at skærpe den brede befolknings opmærksomhed på, viden om og holdning til folkemord og dets konsekvenser“. *Karl Christian Lammers* stiller sig meget kritisk over for brugen af Auschwitz-dagen, for han ser en fare for betydningsløse og iscenesatte ritualer – en fare der også lægges vægt på i *Jesper Langballes* ordførertale ved Folketingets behandling af forslaget om Auschwitz-dag 2004, som er aftrykt i bogens appendiks. Inspireret af den tyske mindededag, foreslår *Lammers*, at Danmark udfylder dagen ved at sætte fokus på sagens egentlige kerne, som han ser i en markering af princippet om menneskets ukrænkelige værdighed.

Nils Arne Sørensen forsøger at vurdere Auschwitz-dagens muligheder for at blive en levedygtig dansk mindededag, på trods af, at den ikke har sin oprindelse i et nationalt, dansk rum, men kommer „udefra“. *Sørensen* er skeptisk, men på basis af erfaringer fra Storbritannien giver han nogle bud på, hvad vi kan bruge dagen til, „når nu vi har fået den“. *Jann Sjursen* er politikeren, som arbejdede engageret for, at Danmark fik denne Auschwitz-dag. I sin artikel argumenterer han for, at aktuelle tendenser til at inddele verden i „dem“ og „os“ understreger dagens værdi. Samtidig afviser *Sjursen* risikoen for, at en mindededag bliver korrumpet igennem den statslige involvering. *Jacques Blum* og *Eva Bøggild* er langt mere kritiske over for måden, hvorpå Auschwitz-dagen er blevet tænkt

og brugt i Danmark. De dokumenterer, at de internationale kilder bag indførelsen af dagen fokuserer på Holocaust, mens dagens konkrete udformning i Danmark bevidst indtager andre folkedrab. *Blum* og *Bøggild* spørger om Holocaust virkelig ikke er betydningsfuld nok til, at man skal koncentrere sig udelukkende om den.

Hvorfor skal vi egentlig overhovedet erindre fortidens forbrydelser og lidelser? Dette spørgsmål er centralt i *Peter Kemps* artikel, der tager afsæt i en bredere filosofisk forståelse af erindringens og glemslens betydning for vores selvforståelse og identitet. Erindring og etik er to størrelser, der i de seneste års filosofiske tænkning i stigende grad relateres til hinanden. Et af de konkrete fænomener, der viser nødvendigheden af de filosofiske refleksioner over erindringens etik, er netop begivenheder som Auschwitz-dagen: Hvorfor se tilbage på uhyrlighederne? Giver det mening at tale om en „gæld til de døde“?

Meget personlige refleksioner viderebringer *Poul Nyrup Rasmussen*, som fortæller om sit besøg i Auschwitz og sin forståelse af Holocaust. På denne basis beskriver han, hvordan gentagelser kan forhindres, hvad de forskellige generationer bør bidrage med, og hvordan et samarbejde på internationalt niveau kunne se ud.

Mange har undret sig over hvorfor vi egentlig, i Danmark, nu skal markere befrielsen af en koncentrations- og udryddelseslejr i Polen for over et halvt århundrede siden. Selv hvis dagen blot tager *afsæt* i Holocaust, og altså også drejer sig om 1990'ernes katastrofer i Bosnien og Rwanda, så kan man stadig spørge, hvorfor vi skal have en officiel national mindededag om begivenheder, der ikke har fundet sted her i landet. *Natan Sznaider* og *Uffe Østergård* giver et bud på dette ved at pege på den større europæiske og endda globale sammen-

hæng. Hver især er de optaget af, hvad „Europa“ egentlig vil sige, og hvilken rolle Holocaust-erindringen spiller for idéen om en europæisk identitet. *Sznajder* er israelsk sociolog og en af de fremtrædende stemmer i samtidens internationale forskning i måden, hvorpå Holocaust erindres og bruges i Europas og USA's politiske kulturer. *Sznajders* syn på sammenhængen mellem mindet om Holocaust og idéen om det kosmopolitiske Europa præsenteres i denne artikel for første gang på dansk. *Uffe Østergård* perspektiverer indførelsen af Auschwitz-dagen i Danmark ved at kigge tilbage på betydningen af Holocaust i den internationale politik siden 1945 og forandringen af nationalstatens betydning. *Østergård* påpeger, at Holocaust-mindekulturen (forstået som forsøg på at lære af historien) på den ene side allerede begyndte umiddelbart efter krigen med f.eks. vedtagelsen af FN's folkekrigskonvention; på den anden side er der ikke en fælles opfattelse af, hvad det er vi mindes, når vi taler om Holocaust. Dette ses f.eks. af diskussioner mellem USA og Europa, men også af diskussionen om oprettelsen af et mindested for de tyskere, der blev fordrevet østpå ved 2. Verdenskrigs afslutning.

„AUSCHWITZ UNDER ET TÆPPE AF SNE“

Forsidens fotografi af Auschwitz-Birkenau under et tæppe af sne er taget umiddelbart efter, lejren blev befriet. Sneen var, med Primo Levis ord, det synlige tegn på en frost, som var så hård, at det iskolde metal på barakkens ovn hang „fast i huden på vores fingre“. Men sneen var også dyrebare som „den eneste vandkilde der var tilbage i hele lejren“ og som et bolværk mod sygdom:

Skønt alle led under kulden, der stadig var hård, tænkte vi med rædsel på hvad der ville ske hvis det gav sig til at tøj. Sygdom-

mene ville sprede sig uhæmmet, stanken ville blive kvælende, hvad værre var, hvis sneen smeltede, ville vi definitivt være uden vand.¹³

Den, der betragter billedet i dag, vil måske føle en stemning af stilhed og ro ved den mennesketomme og snefyldte flade. Vi, der har valgt billedet, synes, at det er passende til denne bog. Ikke bare på grund af den åbenlyse overensstemmelse med Auschwitz-dagens navn og placering sidst i januar. Heller ikke blot for sneen, der ligger som en dyne over Auschwitz-Birkenau, og som måske kan antyde problemstillingen om vores forhold til den repræsenterede fortid eller historiens „mørke kapitler“. Det er snarere spændingen mellem vores distancerede, æstetiske og brugs-orienterede betragtninger over billedet og Levis konkrete erfaringer og perspektiv på sneens og frostens betydning for de syge og svage mennesker i lejren, der er afgørende. Der kan være meget langt fra vores egne erfaringer og forståelseshorisont i Danmark til de begivenheder og skæbner som Auschwitz-dagen drejer sig om. Der ligger en fare i, at offentlige begivenheder som Auschwitz-dagen bliver til en form for politisk kitsch eller narcissisme som, med Imre Kertész' ord, „end ikke nærmer sig“¹⁴ folkedrabenes virkelighed eller de overlevendes konkrete erfaringer. Hvis afholdelsen af den danske Auschwitz-dag ikke skal udarte sig til ren iscenesættelse, hvis vi vil forsøge at undgå blot at bruge konfrontationen med ekstreme historiske uretfærdigheder som spejl og genstand for vores egne behov, kræver det en bevidst indsats og overvejelse af, hvordan begivenheden kan blive værdig for alle parter.

-
- ¹ Fotografiet på bogens forside findes på *United States Holocaust Memorial Museums* hjemmeside, www.ushmm.org, hvor det er registreret under denne titel.
- ² Primo Levi, *Hvis dette er et menneske*, Forum 1989, p. 200.
- ³ Imre Kertész, „Det landsforviste sprog II“, kronik i *Politiken*, 10. december 2002.
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Folketinget, 22. marts 2001; tilgængelig på www.ft.dk
- ⁶ Pr. 1.1. 2003 blev centeret lagt sammen med en række andre forskningsinstitutioner i Dansk Institut for Internationale Studier.
- ⁷ Ordet *Holocaust* blev populariseret med den amerikanske tv-serie af samme navn, der blev vist siden sidst i 1970'erne. Det vækker manges kritik, fordi dets sproglige betydning – et helt udbrændt offer – synes at lægge et upassende eller i hvert fald radikalt religiøst perspektiv på den historiske begivenhed. I Danmark har der endda været en smule offentlig polemik om, hvorvidt ordet bør staves med stort eller lille „h“. Vi har derfor ladet de enkelte skribenter bruge stort eller lille „h“, som de har ønsket. Da der, i vores øjne, er tale om et egennavn, staver vi det med stort.
- ⁸ Th. W. Adorno, „Erziehung nach Auschwitz“ in *Erziehung zur Mündigkeit*, Frankfurt 1970, p. 88.
- ⁹ Anders Fogh Rasmussen, „Auschwitz-dagen“, 27-1 programfolder, København 2003, p. 1.
- ¹⁰ Uffe Østergård, Holocaust- eller Auschwitz-mindedag, findes på http://www.dchf.dk/debate_dk/auschwitzdag/uffe_debat_mindedag.html
- ¹¹ Claus Bryld & Anette Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, Roskilde Universitetsforlag 1998.
- ¹² Per Stig Møller, „Formål med Auschwitz-dagen“, 27-1 programfolder, København 2003, p. 24.
- ¹³ Primo Levi, *Hvis dette er et menneske*, Forum 1989, p. 190.
- ¹⁴ Imre Kertész, „Det landsforviste sprog I“, kronik i *Politiken*, 9. december 2002.